

**«ІМ АДЧЫНЕН БЕЛЫ СВЕТ»:
ЯКУБ КОЛАС У АСЭНСАВАННІ АЛЕГА ЛОЙКІ**

В. Д. Міцкевіч

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,
Мінск, Рэспубліка Беларусь
Veramits@i.ua*

У артыкуле пададзены кароткі аналіз прац Алега Лойкі па літаратурнай творчасці Якуба Коласа. Адзначаецца роля і значэнне літаратуразнаўца ў вывучэнні і даследаванні творчай спадчыны песняра.

Ключавыя словы: Якуб Колас; Алег Лойка; зразуменне; паэмы; крытыка; юбілейныя даты.

**“HE UNVEILED THE GREAT WORLD”:
YAKUB KOLAS THROUGH UNDERSTANDING OF ALEH LOJKA**

V. D. Mitskevich

*The Centre for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches
of the National Academy of Sciences of Belarus,
Minsk, Republic of Belarus
Veramits@i.ua*

The article provides a brief analysis of Aleh Lojka's works on the oeuvre of Yakub Kolas. The literator's role and significance in the study and research of the poet's creative heritage are noted.

Key words: Yakub Kolas; Aleh Lojka; comprehension; poems; criticism; anniversary.

Алег Антонавіч Лойка – шматгранная асоба, паэт, пісьменнік, перакладчык, знаны гісторык беларускай літаратуры, даследчык пытанняў тэорыі сучаснай паэзіі, нацыянальнай лірыкі і паэмы, праблем рамантызму і рэалізму. А. Лойка – выдатны даследчык творчасці і біяграфіі Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Францыска Скарыны.

Пачэснае месца ў працах А. Лойкі займае коласазнаўства, да якога маладога аспіранта далучыў Ю. Пшыркоў. Так, яшчэ ў 1954 г. разам са сваім навуковым кіраўніком А. Лойка наведаў Стаўбцоўшчыну, дзе адбыліся сустрэчы з роднымі братамі і сёстрамі Якуба Коласа. Праз некалькі гадоў такую працу прадоўжыў С. Александровіч. Сумесныя апрацаваныя запісы склалі аснову артыкула «Якуб Колас (паводле ўспамінаў братоў і сяцёр)», які спачатку быў надрукаваны ў часопісе «Маладосць» (1962), а пазней увайшоў у зборнік «У сэрцы народным (Жыццё і творчасць Якуба Коласа)». У цэлым гэта вельмі каштоўны матэрыял, але не абышлося без недакладнасцей. Браты і сёстры песняра былі ўжо немаладымі людзьмі, нешта сцёрлася з памяці, чагосьці дакладна яны не ведалі. Напрыклад, са слоў старэйшага брата Коласа У. Міцкевіча, прагучала, што са сваёй будучай жонкай Марыяй Каменскай Канстанцін Міцкевіч быў знаёмы яшчэ да зняволення і што яна дасылала ў турму паштоўкі [1, с. 140]. Гэта не адпавядае рэчаіснасці. З М. Каменскай Якуб Колас пазнаёміўся ў 1912 г. у Пінску. А вось у турму дасылаць Коласу-вязню паштоўкі магла рэвалюцыянерка, настаўніца Хожаўскай школы з-пад Маладзечна Лізавета Андрэюна Карніловіч, якая па даручэнні мясцовых настаўнікаў наведала Якуба Коласа ў турме напрыканцы 1908 г. пад выглядам яго нявесты, а пасля дасылала перадачы. На жаль, неправераныя факты схематычна папоўнілі выданне М. Мушынскага «Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа», на іх спасылаюцца і сучасныя даследчыкі.

У 1959 г. малады выкладчык БДУ, кандыдат філалагічных навук А. Лойка па тэме дысертацыі выдаў манаграфію «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура», у якой былі

прадстаўлены творчыя сувязі Якуба Коласа з Адамам Міцкевічам, ацэнка народным песняром творчасці А. Міцкевіча, пытанне выкарыстання вуснай народнай творчасці. Было адзначана, што «Новая зямля» перагукваецца з паэмай «Пан Тадэвуш», што А. Міцкевіч меў непасрэдны ўплыў на Коласа-лірыка, апісальніка прыроды, але пейзаж у Коласа афарбаваны яго настроем ці яго героя, а пейзаж у А. Міцкевіча хутчэй дэкаратыўны [3, с. 110].

У той час даследчык беларускай літаратуры працаваў над наступнай кнігай, якая неўзабаве выйшла пад назвай «Новая зямля Якуба Коласа: вытокі, веліч, характэр» (1961). Паэмай Коласа А. Лойка зачытваўся яшчэ ў школе. У гэтай грунтоўнай даследчыцкай працы быў улічаны вопыт «прачытання» паэмы І. Замоціным, Ю. Пшырковым, А. Адамовічам, І. Навуменкам і іншымі, пададзена творчая гісторыя паэмы, вызначана галоўная тэма – зямлі і селяніна-працаўніка, паказана багацце зместу і формы паэмы [12]. Рэцэнзіі на кнігу напісалі В. Каваленка, У. Казбярук, У. Калеснік, яны далі высокую ацэнку і сышліся думкамі, што погляд А. Лойкі на коласаўскі шэдэўр наскрозь паэтычны, «з уласным пачуццём паэзіі».

Алег Лойка, як кіраўнік студэнцкага паэтычнага аб'яднання «Узлёт» на філфаку, выступіў у ролі ініцыятара і складальніка зборніка «Універсітэт паэтычны» (1971). У прадмове ўкладальнік адзначыў, што адным з першых выкладчыкаў БДУ стаў Якуб Колас. Для студэнцтва пісьменнік напісаў «Методыку роднай мовы», прысвяціў моладзі паэму «Сымон-музыка», моладзь, якую шчыра любіў і апекаваўся, вывеў у аповесці «На прасторах жыцця». У 1952 г. падчас святкавання свайго 70-годдзя народны паэт сустракаўся з моладзю і педагогамі ў БДУ і выступіў з прамовай «Сябрам-студэнтам», якой і адкрыў зборнік «Універсітэт паэтычны» А. Лойка [17].

У 1972 г. шырока адзначалася 90-годдзе з дня нараджэння беларускіх песняроў Янкі Купалы і Якуба Коласа. А. Лойка ўнёс значны літаратуразнаўчы ўклад у тэму. У юбілейным зборніку «Народныя песняры» надрукаваны артыкул А. Лойкі «Каля вытокаў», напісаны на адным дыханні, з пытаннямі і адказаў на іх, з параўнальным аналізам творчасці народных паэтаў [9].

У перыядычным друку да 90-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа з-пад пера А. Лойкі выйшла некалькі артыкулаў: «Мудрасць жыцця» [11], «Песняр землі беларускай» [16], «На ниве народнага просвешчання» (у суаўтарстве) [2], «Патрыярх беларускай паэзіі» [14]. Апошні быў перакладзены на ўкраінскую, літоўскую, грузінскую, чувашскую мовы і надрукаваны ў газетах савецкіх рэспублік.

У тым жа годзе выходзіць кніга А. Лойкі «Беларуская паэзія пачатку ХХ стагоддзя». Адзін з раздзелаў «Колас – лірык» аўтарам прысвечаны разгляду першага паэтычнага зборніка Я. Коласа «Песні-жальбы» [5, с. 45–58].

А. А. Лойка – аўтар грунтоўнай працы, падручніка ў дзвюх частках «Гісторыя беларускай літаратуры: дакастрычніцкі перыяд» (першае выданне 1980 г., другое – 1989 г.). У кагорце класікаў беларускай літаратуры адзін з манаграфічных раздзелаў прысвечаны жыццю шляху і творчасці Я. Коласа. Агульныя біяграфічныя звесткі аўтар дапоўніў істотнымі дэталямі з успамінаў родных паэта, сваімі назіраннямі і скрозь паэтычнымі вывадамі, разгледзеў коласаўскую канцэпцыю жыцця і чалавека, асноўныя паэтычныя і празаічныя творы заяўленага перыяду. Падручнікі, напісаныя А. Лойкам 40 гадоў таму, запатрабаваныя і сёння [7].

У 1982 г. у выдавецтве БДУ выйшаў зборнік, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння Якуба Коласа «3 глыбінь народных», дзе былі змешчаны артыкулы выкладчыкаў і навукоўцаў кафедры беларускай літаратуры ўніверсітэта. Алег Антонавіч узначаліў рэдкалегію і выступіў аўтарам даследавання «Ад казак вечароў, ад песень дудароў...», у якім разгледзеў унікальны цыкл алегарычных апавяданняў Я. Коласа «Казкі жыцця». Даследчык вызначыў «Казкі жыцця» як толькі «коласаўскі жанр». Многія пазіцыі ў даследаванні А. Лойка трактаваў у рэчышчы рэвалюцыйных падзей пачатку ХХ ст., як і патрабавалася ў савецкі час. Адкідаючы гэтыя абавязковыя па тым часе «рэверансы», даследаванне ўяўляе сабой глыбокі аналіз незвычайнага твора песняра. А. Лойка ставіць «Казкі жыцця» ў адзін рад з паэмамі «Новая зямля» і «Сымон-музыка», хаця кожны твор асобны, але разам яны «аднаго імпульсу з парывання Коласавага таленту да эпічнага раскрыцця жыцця народа, яго гістарычнага лёсу, нацыянальнага характару» [4, с. 150]. Сорак гадоў таму А. Лойка слухна заўважыў, што паэмы «Новая зямля» і «Сымон-музыка» з цягам часу трэба будзе чытаць з грунтоўнымі каментарыямі, а вось «Казкі жыцця» і праз стагоддзі будуць зразумелымі чытачу. У алегарычных апавяданнях пісьменнік імкнецца «раскрываць дыялектыку жыцця – як грамадскага, так і душы чалавека, – іншымі словамі, раскрываць дыялектыку законаў прыроды і жывой душы чалавечай» [4, с. 164]. Артыкул «Ад казак вечароў, ад песень

дудароў...» напісаны прыгожай мовай, багатай на эпітэты, параўнанні, ва ўзнёсла-рамантычным стылі, па-лойкаўску.

А. Лойка выступаў і ў якасці лектара таварыства «Веды», падрыхтаваў брашуру па тэме «Кастрычнік і беларуская літаратура». Тэкст А. Лойкі ўяўляе сабой роздум даследчыка пра нацыянальную літаратуру ў год 70-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі, напярэдадні развалу СССР, перабудовы ў грамадстве. Імёны Я. Коласа і Я. Купалы гучаць у тэксце не раз, паказаны іх супраціў вульгарнаму сацыялагізму, пашырэнне гістарычных даляглядаў. Аповесць Я. Коласа «Дрыгва» А. Лойка бачыў класічным хрэстаматычным узорам беларускай рамантычна-прыгодніцкай аповесці. А коласаўскія палескія аповесці, якія значна пазней стварылі падмурак рамана-трылогіі «На ростанях», – аповед пра гісторыю беларускага народа, яго менталітэт, традыцыі. У брашуры прагучала думка аўтара пра адзінства рэвалюцыі і інтэлігенцыі [10].

Новае тысячагоддзе прынесла і новыя погляды, у тым ліку і ў літаратуразнаўстве.

У главе «Любімы, народны, векапомны» ў кнізе «Галгофа: кніга лёсаў» А. Лойка ўспрымаў Я. Коласа, з аднаго боку, рэалістычным, свойскім, а з другога, мудрым і глыбінным у сваёй геніяльнай прастасці. Паэзіі Я. Коласа аўтар даў вызначэнне «няпростая прастата», падкрэсліўшы, што новага прачытання патрабуе ўся беларуская літаратура. Успамінаў А. Лойка і дні развітання беларускага народа з песняром у 1956 г., ён быў на развітанні і памятаў усё жыццё, якая гэта была людская рака на плошчы да Палаца прафсаюзаў, як «трымцела душа, трымцела сэрца» [6].

У 2002 г. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі праводзіла Міжнародную навукова-тэарэтычную канферэнцыю «Янка Купала і Якуб Колас у кантэксце славянскіх літаратур». На пленарным пасяджэнні выступіў А. Лойка з дакладам «Новы этап у асэнсаванні літаратурна-мастацкай спадчыны Янкі Купалы і Якуба Коласа». А. Лойка ўзняў пытанне ўпарадкавання перыядызацыі творчай спадчыны песняроў, якую бачыў у наступным: I этап – нашаніўскі, II этап – у межах Першай сусветнай вайны і на пераломе 1920-х, пачатку 1930-х гг., III этап – 1930-я і да дат смерці класікаў, так званы сацрэалізм. У гэту перыядызацыю кладзецца ўзлёт творчасці песняроў, развіццё нацыянальнай ідэі, заняпад творчасці. Дакладчык даводзіў, што, калі гаварыць пра веліч песняроў, то справядліва не забываць, якія беды і іспыты выпалі на іх долю; пастаўленыя ў трагічныя і драматычныя абставіны, яны былі геніямі з паламанымі лёсамі [13].

А. Лойка, нягледзячы на хваробы, якія яго не адпускалі, апантана працаваў. Алег Антонавіч першым адгукнуўся на пераклад паэмы Я. Коласа «Новая зямля» на ўкраінскую мову і напісаў выдатную рэцэнзію. Пераклад паэмы быў зроблены ўкраінскім і беларускім пісьменнікам, перакладчыкам Валерыем Стралко, прадмову напісаў Анатоль Вярцінскі, пасляслоўе і каментарыі – Язэпа Янушкевіча, мастацкае афармленне – Кацярыны Мішчук. Кніга выйшла ў Кіеве ў выдавецтве «Украінскі пісьменнік» напрыканцы 2006 г. накладам 5000 паасобнікаў. У рэцэнзіі А. Лойкі «Шэдэўр просіць перакладу шэдэўральнага» крытык ужо ў назве вызначыў якасць перакладу Коласавага твора і па змесце, і па форме, і па задуме як «паэмы біблейскага пафасу». У рэцэнзіі адзначана высокая культура ўкраінскай школы перакладчыкаў, што адлюстравалася «ў чуйнасці перакладчыка да Коласаўскіх тону, настрою, музыкі» [15].

Думаецца, для Алега Антонавіча дакрананне да перакладу паэмы «Новая зямля» Я. Коласа на ўкраінскую мову было хвалююча-насталгічным, як бы вяртаннем у маладосць, да працы над манаграфіяй па паэме, «веліч і характэр» якой прагучалі і ў рэцэнзіі.

У верасні 2007 г. адбылася незабыўная паездка ў Слонім, раённую бібліятэку імя Я. Коласа, на прэзентацыю паэмы «Новая зямля» Я. Коласа ў перакладзе на ўкраінскую мову. Завіталі мы і да А. Лойкі. Пра падарожжа і гасцяванне падрабязна напісаў літаратуразнавец Мікола Трус у часопісе «Полымя» (2018, № 5). Аўтарцы гэтых радкоў Алег Антонавіч падараваў сваю кнігу вершаў «Неўміручасць» (2000) з надпісам «Дарагому госцю Лабазоўкі Веры Данілаўне. Алег Лойка. 9.09.2007».

У літаратурнай спадчыне А. Лойкі кніга «Займальная літаратура» (2009) унікальная. Яна складзена са шматгадовых даследаванняў аўтара па гісторыі беларускай і сусветнай літаратуры, з назіранняў і ўласных пачуццяў, жадання даходліва і прывабна расказаць пра свой любімы прадмет. Раздзелы і параграфы кнігі пададзены пад трапнымі цікавымі назвамі. Сапраўдная прыгодніцкая вандроўка па літаратуры, у якой не раз сустракаешся з героямі Коласавых твораў. Незвычайная, новая інтэрпрэтацыя сюжэтаў, вобразаў у творах пісьменнікаў, іх псеўданімаў. Так, «аб флабераўскім разуменні раманага майстэрства – нанізванні на нітку сюжэта дэталю» даследчык пісаў пра аповесць Я. Коласа «У палескай глушы» [8, с. 104].

Адзначым, што А. Лойка – лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1990) за раман «Францызск Скарына, або Сонца Маладзіковае».

«Ім адчынен белы свет»: жыццё ва ўсіх праявах любілі і тварылі ў ім і народны паэт Якуб Колас, і таленавіты нашчадак песняроў зямлі беларускай Алег Лойка.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Александровіч, С. Якуб Колас (паводле ўспамінаў братоў і сясцёр) / С. Александровіч, А. Лойка, Ю. Пшыркоў // У сэрцы народным (Жыццё і творчасць Якуба Коласа); пад рэд. С. Х. Александровіча. – Мінск: Навука і тэхніка, 1967. – С. 126–144.
2. Жигоцкый, Н. На ниве народнага просвешчэння [О педагог. деятелн. Я. Коласа] / Н. Жигоцкый, О. Лойко // Учит. газ. – 1972. – 2 нояб. – С. 4.
3. Лойка, А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура / А. Лойка. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1959. – 134 с.
4. Лойка, А. А. Ад казак вечароў, ад песень дудароў...» / А. А. Лойка // 3 глыбінь народных; рэдкал.: А. А. Лойка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1982. – С. 148–165.
5. Лойка, А. А. Беларуская паэзія пачатку ХХ стагоддзя: некаторыя заканамернасці і асаблівасці / А. А. Лойка. – Мінск: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1972. – 238 с.
6. Лойка, А. Галгофа: кн. лёсаў / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП «Слонім. друкарня», 2001. – С. 150–156.
7. Лойка, А. А. Гісторыя беларускай літаратуры: дакастрычніцкі перыяд: у 2 ч. / А. А. Лойка; пад рэд. Ю. С. Пшыркова. – Мінск: Вышэйш. шк., 1980. – Ч. 2. – С. 206–277.
8. Лойка, А. Займальная літаратура: эсэ / А. Лойка. – Мінск: Літ. і Мастацтва, 2009. – 176 с.
9. Лойка, А. А. Каля вытокаў / А. А. Лойка // Народныя песняры: да 90-годдзя з дня нар. Я. Купалы і Я. Коласа; пад рэд. І. Я. Навуменкі [і інш.]. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1972. – С. 34–57.
10. Лойка, А. Кастрычнік і беларуская літаратура / А. Лойка. – Мінск: Праўленне таварыства «Веды» БССР, 1987. – 22 с.
11. Лойка, А. Мудрасць жыцця: [да 90-годдзя з дня нар. Я. Коласа] / А. Лойка // Польшыя. – 1972. – № 11. – С. 194–201.
12. Лойка, А. Новая зямля Якуба Коласа: вытокі, веліч, характэр / А. Лойка. – Мінск: Выд-ва Мін-ва вышэйш. сярэдн.-спец. і прафесійн. адукацыі БССР, 1961. – 157 с.
13. Лойка, А. А. Новы этап у асэнсаванні літаратурна-мастацкай спадчыны Янкі Купалы і Якуба Коласа / А. А. Лойка // Янка Купала і Якуб Колас у кантэксце славянскіх літаратур: Матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 3–4 кастр. 2002 г.; рэдкал.: У. В. Гніламедаў (гал. рэд.), У. І. Мархель (уклад.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2002. – С. 23–33.
14. Лойка, А. Патрыярх беларускай паэзіі: да 90-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа / А. Лойка // Вяч. Мінск. – 1972. – 19 кастр. – С. 2.
15. Лойка, А. Шэдэўр просіць перакладу шэдэўральнага / А. Лойка // Новы час: «Літаратурная Беларусь». – 2007. – 30 ліп. – 5 жн. – С. 12 (4). – Рэц. на кн.: Якуб Колас. Нова земля; пер. з білорус. В. Стрліка; передм. А. Верцінскога; пісьлямова, комент. Я. Янушкевіча. – Кіў: Украінскі пісьменнік, 2006. – 302 с.
16. Лойко, О. Песняр земли белорусской: [к 90-летию со дня рожд. Я. Коласа] / О. Лойко // Нёман. – 1972. – № 11. – С. 172–177.
17. Універсітэт паэтычны: [зб. вершаў] / склад., прадм. А. А. Лойкі. – Мінск: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1971. – 243 с.